

**МИСТЕЦТВО ПОРТРЕТУ НА СТОРІНКАХ ЛІТЕРАТУРНО-ХОДОЖНІХ ЖУРНАЛІВ
“КУР’ЄР КРИВБАСУ” ТА “ВСЕСВІТ”**

Стаття присвячена виявленню та аналізу матеріалів, які належать до портретних жанрів. Подано короткий огляд знайдених текстів, розглянуто їх особливості та здійснено порівняння частоти їх появи на сторінках обраних для дослідження видань.

Ключові слова: жанр, портрет, нарис, публіцистика, журнали.

I. Вступ

Портрет – поширений і шанований жанр сучасної преси. Він з’являється на сторінках газет, журналів, в електронних виданнях тощо. Такий вид матеріалів дає можливість познайомити читачів з відомими особистостями різних сфер життя суспільства загалом, дати не тільки їхню коротку біографічну довідку, а й представити аудиторії людину через її внутрішні переживання, захоплення, сім’ю, принципи та переконання. Кут подачі портрета залежатиме від мети, поставленої автором (чи він захоче подати персонажа матеріалу як таку саму людину, як і всі, чи намагатиметься ідеалізувати образ героя, чи зупиниться тільки на публічному аспекті життя обраної особистості).

Історія жанру починається в живописі. Саме тому він перейняв достатньо багато ознак, притаманних своєму попередньому втіленню в мистецтві. “Перші ж текстові портрети з’явилися на межі літератури і науки. То були літературні портрети, що належали до жанрів літературної критики” [2].

Літературні портрети стали об’єктами наукових розвідок дослідників В. Барахова, І. Василенко, М. Воронової, В. Гречнева, О. Маркова, М. Мельник та ін. Вивченню нарисів і, відповідно, портретних як їх підвиду (сюди ж зараховуємо літературні) присвятили свої праці такі вчені, як О. Журбіна, В. Здоровега, М. Кім, Г. Лазутіна, С. Распопова, О. Тертичний, В. Шкляр та ін.

Серед учених не існує єдиного погляду на феномен літературного портрета. Це пов’язано зі швидким урізноманітненням жанрових форм загалом та їх взаємопроникненням, розмиванням меж між ними, а також і з тим, що одні й ті самі жанри (лише з деякими модифікаціями) використовують у різних сферах (наприклад, літературний портрет розглядають і як вид мемуарної прози, і як критичний жанр, і як публіцистичний тощо). Усе це, у свою чергу, ускладнює роботу під час визначення матеріалів цього типу, однак водночас дає змогу розширити масштаби літературного портрета як жанру й виявити

ряд тенденцій, пов’язаних із його розвитком на сторінках літературно-художніх видань. Актуальність дослідження зумовлена тим, що жанровий контент літературно-художніх видань мало досліджений. Літературний же портрет є одним з основних видів публікацій, які зустрічаються в журналах такого типу. Частково питання про місце цього жанру в літературно-художніх виданнях порушує Г. Бітківська у своїй статті “Літературна критика в журналі “Кур’єр Кривбасу”: основні жанри, тенденції”. Однак дослідниця розглядає особливості літературної критики в журналі за період 1995–1998 рр., а також проводить комплексне вивчення жанрової палітри видання. Необхідно зазначити, що літературний портрет, як згадувалося вище, розглядають багато вчених. Однак для нашого дослідження важливим є саме зв’язок цього жанру з літературно-художніми виданнями та особливості їхньої взаємодії.

II. Постановка завдання

Метою статті є дослідити жанрові особливості літературного портрета, його поширення на сторінках таких літературно-художніх видань, як “Кур’єр Кривбасу” (2011) та “Всесвіт” (2011). Важливо також виявити тенденції, ознаки, характерні для нього на сучасному етапі існування.

III. Результати

Літературно-художні журнали є невичерпним джерелом дослідження жанру літературного портрета. Саме на їхніх сторінках він має можливість показати багатство своїх форм.

“Назву “літературний портрет” слід вважати загальною і вживати для позначення портретів, персонажами яких є письменники” [3, с. 52]. Літературно-критичний портрет – стислий розгляд творчості певного письменника, характеристика його творчого обличчя, літературної та громадської діяльності, лаконічна оцінка доробку автора [1, с. 118]. Він як жанр дослідження “відповідає потребі аналітико-синтетичного погляду на постать митця” [8].

Українська дослідниця М. Воронова у своєму дисертаційному дослідженні порушує проблему надзвичайної спорідненості літературного портрета та портретного на-

рису. Для того, щоб провести межу між жанрами, вона пропонує “називати портретним нарисом... ті портрети, персонажами яких є звичайні пересічні люди” [3, с. 39]. Це, у свою чергу, можна трактувати так, що літературний портрет має в основному такі самі основні ознаки та відповідні вимоги до побудови матеріалу цього жанру, як і нарис. Отже, розглянувши класичні властивості останнього, можна вибудувати загальний образ жанру літературного портрета, додавши характерні лише для нього особливості.

Нарис вважають “королем” художньо-публіцистичних жанрів [9, с. 249]. Цю думку підтримують такі дослідниці, як Г. Лазутіна та С. Распопова. Вони навіть виділяють окрему нарисову групу жанрів. Основними її жанровими моделями називають такі: життєва історія, зарисовка, нарис та есе.

Розглянемо саме класичний варіант нарису. “Сутність його багато в чому зумовлена тим, що в ньому поєднуються репортажне (наочно-образне) та дослідницьке (аналітичне) начало” [9, с. 250]. Це складний жанр, оскільки передбачає значний глибокий аналіз обраного об’єкта, а також оригінальний підхід до подачі матеріалу. “Тему нарису із пальця не витягнеш, із повітря не візьмеш” [7, с. 129]. Український дослідник Г. Кривошея визначає такі основні вимоги, яким повинен відповідати нарис, а саме: правдивість, авторська об’єктивність, повчальність, емоційність, високий літературний рівень тексту.

Предмет, який відображений у нарисі, завжди характеризується масштабністю та багатогранністю. “...Структура нарису насичена та багат шарова. Факти, фактоїди, емпіричне узагальнення, образи, нормативи творять шари тексту, в яких чітко прослідковуються самостійні сюжетні лінії...” [7, с. 129].

Суть же портретного нарису полягає в тому, “щоб дати аудиторії певне уявлення про героя виступу. Вирішуючи це завдання, журналіст ...в першу чергу прагне розкрити найголовніше – показати, яким цінностям служить цей герой, у чому бачить смисл свого існування” [9, с. 261]. Одним з найважливіших елементів матеріалу цього виду є подача героя в нетривіальній ситуації.

Жанр портретного нарису виключає схематизм, шаблонну подачу матеріалу: “...Для автора дуже важливо знайти такий відрізок життєвого шляху героя, який містить якісь неординарні труднощі, має драматичний характер. Саме тут можна виявити конкретні прояви характеру героя, його таланту, завзятості, працелюбства та інших значущих, з погляду досягнення мети, якостей” [9, с. 261].

Російський дослідник О. Тертичний також наголошує, що справжній портретний нарис “виникає в результаті художнього аналізу особистості героя, що спирається на дослі-

дження різних її сторін (моральної, інтелектуальної, творчої тощо)” [9, с. 262]. Перед автором постає своєрідне надзавдання “в показі героя твору не тільки як носія певних соціальних ролей чи функцій, а як цілісне та неповторне утворення” [5, с. 212].

Усі згадані вище властивості як нарису, так і його виду портретного нарису, стосуються й жанру літературного портрету.

Важливо згадати про те, що для створення портрета необхідними є такі елементи, як сила переживань і думки автора, що виникають як враження від героя. Письменники в такого виду текстах (а саме вони в основному є авторами матеріалів у літературно-художніх виданнях) “...дуже часто не прагнуть створити образ за допомогою об’єктивно переконувального зображення, а передають ніби своє враження від людини, малюють її глибоко “пристрасно” [4, с. 191]. Літературні портрети стають своєрідним відтворенням не тільки образу людини, але також надають розгорнуте авторське тлумачення долі конкретної особистості [5, с. 207].

Особливістю також є те, що в ньому, “як ні в якому іншому жанрі, збувається взаємозв’язок логічного та емоційного, раціонального та образного. Розповідь про людину не має обмежень в засобах. Всі засоби, які служать більшій достовірності, повноті опису та інтерпретації, передачі основних рис, характеру, долі, можуть бути застосованими” [3, с. 52].

Ключовим елементом будь-якого портрета є особа. Її ж “індивідуальність виявляється й у звичках, і в побуті, і в поведінці, і в зовнішньому вигляді. Побачити в людині індивідуальність, показати її неповторність – задача автора, що створює портрет” [6].

Українська дослідниця М. Воронова виділяє за об’єктом відображення такі групи портретів: 1) літературний портрет; 2) політичний портрет; 3) історичний портрет; 4) мистецький портрет (об’єкти – діячі культури, мистецтва, науки); 5) професійний; 6) соціальний портрет [3, с. 64].

Літературний портрет має такі види: 1) літературно-критичний портрет; 2) літературно-біографічний портрет; 3) критико-біографічний портрет; 4) критико-біографічний портрет-есе [3, с. 68]. Саме такий підхід до розуміння та класифікації жанру літературного портрету вважаємо найважливішим і повним на сучасному етапі розвитку теорії жанрів.

Розглянувши теоретичний бік журнального портретного мистецтва, звернемося до його практичного втілення на сторінках літературно-художніх видань.

“Кур’єр Кривбасу” є одним із часописів, які змогли найдовше втриматися на ринку літературних медіа, зберегти свою аудиторію та загальну концепцію журналу. За 2011 р. на його сторінках з’явилося сім ма-

теріалів, які належать до жанру портрета: Софія Майданська “Плач доктора Фаустуса”, Юрій Гаврилюк “Воротар у брамі поезії. З химерних роздумів про Антонича і Лемківщину”, Юрій Винничук “Блудний син української літератури”, Наталія Шпильова-Саїд “Ричард Бротіган: карамелізація по-бітницьки”, Володимир Вознюк “Володимир і Михайло Івасюки”, Наталія Бідасюк “Бгараті Мухереджі – шлях від Індії до Америки”, Ярослав Голобородько “Маріо Варгас Льюса: оптика геожиття і геолітератури”. Трапляються також невеликі тексти (як, наприклад, публікація В. Богуславської “Перець Маркіш – поет і заручник системи”), які загалом відповідають основним ознакам жанру портрета, однак мають певні особливості й не розглядатимуться в статті.

Публікація Софії Майданської “Плач доктора Фаустуса” є мистецьким портретом (у матеріалі йдеться про життя українського перекладача Євгена Поповича). Усі інші тексти – літературні портрети.

Своєю структурою та оригінальністю привертає увагу мистецький портрет авторки Софії Майданської. Вона назвала свій матеріал літературно-критичним колажем. Він є чудовим прикладом саме жанру портрета. Оригінальним прийомом, застосованим у статті, є обрамлення. Авторка починає з історичних та філософських відомостей. Широко цитує відомих письменників, філософів. Однак центральним об'єктом “літературно-критичного колажу” виявляється життєвий і творчий шлях відомого українського перекладача Євгена Поповича. Червоною ниткою крізь матеріал проходить твір Томаса Манна “Доктор Фаустус”, переклад якого належить саме Є. Поповичу. Неймовірно гармонійно С. Майданська перемежує розповідь про свого героя з роздумами про долю країни, а також великою кількістю філософських сентенцій, цитатами з творів, перекладених Є. Поповичем та ін. Наявна також незначна частка авторського домислу, яка гармонійно поєднує історичну канву матеріалу.

Матеріал Ю. Гаврилюка “Воротар у брамі поезії. З химерних роздумів про Антонича і Лемківщину” – це критико-біографічний портрет-есе. Текст складається з кількох частин. Автор пояснює, що він об'єднав написані в різний час “замальовки”. Отже, матеріал включає такі частини:

1. Весною похмелений втікач – із календарного голокосту.
2. Вічно молодий – але чи товариш піти в стриптиз-бар?
3. Про місяць над новицею або й іншим лемківським селом...

Текст вирізняється надзвичайною емоційністю, яскравою присутністю авторського “я”. У публікації часто зустрічаються цитати з творів Богдана-Ігоря Антонича. Будучи

суб'єктивно-авторським портретним видом, жанр портрета-есе характеризується безпосередньою присутністю автора, оповіддю від першої особи, розкутістю асоціацій, що тримаються внутрішньою авторською логікою, і відвертістю в оцінюванні персонажу; вираженням авторського особистого ставлення до нього [3, с. 101].

Матеріал Ю. Винничука “Блудний син української літератури” розкриває читачам постать Стефана Грабинського. На відміну від попередніх розглянутих портретів, цей текст вирізняється, порівняно з попередніми публікаціями, не таким значним обсягом. Однак зараховуємо саме до цього жанру, оскільки в ньому наявні всі необхідні елементи: опис зовнішності, виклад біографії, короткий огляд творчості героя, навіть порушується проблемне питання щодо належності його творів до польської чи, навпаки, української літературної спадщини. Відповідно до класифікації М. Воронової, матеріал можна зарахувати до критико-біографічного портрета. Останній дає змогу розглядати героя в гармонійній цілісності, неподільності життєвого та творчого [3, с. 91].

Об'єктом літературного портрета Н. Шпильової-Саїд “Ричард Бротіган: карамелізація по-бітницьки”, як можна побачити вже із самої назви, є американський поет і письменник Ричард Бротіган. Матеріал також належить до такого підвиду жанру, як критико-біографічний портрет. У публікації чітко простежується межа між описом життєвого шляху та розглядом творчої спадщини Р. Бротігана. Авторка творить образ персонажу за допомогою прямого згадування біографічних фактів та за допомогою критичного аналізу творів письменника.

Літературно-біографічний портрет В. Вознюка “Володимир і Михайло Івасюки” хоч присвячений, як бачимо з назви, і Володимиру, і Михайлу Івасюкам, однак містить ряд фактів, які стосуються виключно автора. Матеріал написано у формі спогадів останнього. Такий формат надає тексту додаткового емоційного навантаження, оскільки В. Вознюк – друг сім'ї Івасюків. Автор зумів не тільки створити динамічні портрети персонажів твору, а й зачепити неоднозначні та проблемні сторінки життя українських письменників за радянського часу загалом. Публікація має значний обсяг. “У літературно-біографічному портреті образ героя (а в нашому випадку героїв. – М.Л.) твориться за допомогою: добору біографічних фактів, що самі ілюструють характер героя; прямого тлумачення та інтерпретації біографічних фактів з метою відтворення психологічних мотивів героя; гіпотези характеру” [3, с. 83]. Саме такий підхід обрав для свого матеріалу В. Вознюк.

Критико-біографічний портрет Н. Бідасюк "Бгараті Мухереджі – шлях від Індії до Америки" розкриває нам через поєднання біографічних даних та творчого шляху образ американської письменниці індійського походження Бгараті Мухереджі. У матеріалі героїня розглядається в гармонійній цілісності, неподільності життєвого та творчого.

Я. Голобородько в критико-біографічному портреті "Маріо Варгас Льюса: оптика геожиття і геолітератури" подає читачам глибоко та детально опрацьований образ Маріо Варгаса Льюси – як письменника, літературознавця й людини. Матеріал вирізняється насиченістю біографічних фактів. Значна частина публікації присвячена критичному розгляду літературної спадщини перуанського письменника. Я. Голобородько творить духовно-життєвий образ письменника на тлі його творчості та біографічних фактів. "Образ героя постає на зламі духовного (вищого, поетичного) і життєвого (буденного) прояву" [3, с. 90].

Отже, за 2011 р. на сторінках "Кур'єру Кривбасу" з'явилося 4 критико-біографічні портрети, 2 літературно-біографічні, 1 критико-біографічний портрет-есе, 1 мистецький портрет. Як бачимо, висвітлено практично всі підвиди літературних портретів.

У журналі "Всесвіт" за 2011 р. з'явилося 4 матеріали портретного жанру. Це: Є. Пашенко "Александару Флакеру вслід...", Едвард В. Саїд "Про Жана Жене", І. Оржицький "Возвеличу малих отих рабів німих!", В. Савчин "Лукашіана Анатолія Перепаді".

"Александару Флакеру вслід..." – це мистецький портрет (поєднання з елементами некролога). Головним героєм є хорватський учений, інтелектуал А. Флакер. Інтерес автора публікації до його постаті зумовлений вкладом цієї людини в розвиток хорватської україністики. Є. Пашенко детально представляє читачам діяльність А. Флакера й доводить значущість його роботи для становлення української нації як повноцінного незалежного народу.

Літературний критико-біографічний портрет-есе Едварда В. Саїда "Про Жана Жене" відомого французького письменника, драматурга та громадського діяча – передає всю неоднозначність постаті його героя. Вражає гармонійне поєднання спогадів автора про Жана Жене та органічного включення аналізу його основних творів. Едвард В. Саїд створив справжній портрет, зумівши поєднати у своєму матеріалі Жана Жене – письменника, драматурга та громадського діяча. Матеріал насичений авторськими роздумами, що є характерним для есе. Текст містить ряд авторських асоціацій, узагальнень, допоміжні образи, комбінації власних настроїв (спогадів, поглядів). "В портреті-есе автор не скутий необхідністю бути

об'єктивним щодо свого персонажу, він висловлює своє бачення героя, суб'єктивну точку зору" [3, с. 102].

Матеріал І. Оржицького "Возвеличу малих отих рабів німих!" є чудовим прикладом літературно-критичного портрета. Автор цитує твори письменника, коментує їх. Знаходимо в публікації й дослідження контекстуального вираження перуанського письменника Хосе Марії Аргедаса в тексті його творів. І. Оржицький яскраво описує світоглядні позиції Хосе Аргедаса, його художньо-естетичну платформу. "Зміна цитат, коментарів і тлумачень, що ілюструють рух внутрішнього "Я" художника і є запорукою динаміки, контекстуального руху героя, який оживлює персонажа, роблячи його динамічним суб'єктом тексту" [3, с. 78]. Надзвичайно вдалим є підбір автором заголовка матеріалу, оскільки обрана цитата Тараса Шевченка повністю відбиває неординарність і трагічність долі Хосе Марії Аргедаса.

В. Савчин "Лукашіана Анатолія Перепаді" – мистецький портрет. Особливістю його є те, що автор вдало поєднує образи двох великих українських перекладачів – Миколи Лукаша та Анатолія Перепаді. Як дізнаємося з матеріалу, долі цих людей були безпосередньо пов'язані як дружніми, так і професійними відносинами. І саме в гармонійній єдності діяльності перекладачів В. Савчин зумів показати одну зі сторінок розвитку української школи перекладу.

Як бачимо, на сторінках "Всесвіту" за досліджуваній період з'явилося порівну літературних (1 літературно-біографічний та 1 критико-біографічний-есе) та мистецьких портретів (відповідно по 2 матеріали).

IV. Висновки

Отже, типовими видами портретів, які з'являються на сторінках літературно-художніх журналів, є літературні та мистецькі. Героями їх виступають письменники, науковці, перекладачі та ін. Літературний портрет однозначно посідає перше місце за частотою появи. Знаходимо всі його підвиди: як критико-біографічні портрети, так і літературно-критичні, критико-біографічні портрети-есе та літературно-біографічні. Зустрічаються різні за обсягами матеріали. Автори використовують надзвичайно широку палітру засобів у текстах (цитування, авторський домісел, риторичні питання, обрамлення тощо).

Якщо порівнювати портрети у двох образах для дослідження журналах, то перше, на що звертаємо увагу, – обсяги текстів. "Кур'єр Кривбасу" друкує матеріали значних розмірів (зустрічаються і менші, однак вони становлять невеликий відсоток від загальної кількості текстів цього виду), тоді як у "Всесвіті" переважають публікації більш-менш однакових середніх розмірів. Також характерним для матеріалів журналу є лінійний стиль викладу мате-

ріалу (тобто простежується чіткіша структурованість тексту, хронологічна послідовність викладу фактів тощо).

Як результат, можна впевнено говорити про те, що портрет посідає одне з провідних місць у жанровому контенті літературно-художніх журналів. Теоретичне обґрунтування та аналіз практичних даних, що стосуються предмета нашого дослідження, однозначно заслуговують на подальше вивчення.

Список використаної літератури

1. Бурляй Ю. Основи літературно-художньої критики / Ю. Бурляй. – К. : Вища школа, 1985. – 245 с.
2. Воронова М. Портрет і біографія. Гранична сутність жанрів [Електронний ресурс] / М. Воронова. – 2014. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1350>.
3. Воронова М. Сучасна українська портретистка: жанрова диференціація і поетика : дис. ... канд. філол. наук. спец. : 10.01.08 “Журналістика” / М.Ю. Воронова ; КНУТШ, Ін-т журналістики. – К., 2006. – 204 с.
4. Журбина Е. Теория и практика художественно-публицистических жанров / Е. Журбина. – М. : Мысль, 1969. – 399 с.
5. Ким М. Жанры современной журналистики / М. Ким. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2004. – 336 с.
6. Клеймьонова І. Літературний портрет як літературознавча проблема / І. Клеймьонова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 19 (230). – 2011. – С. 58–65.
7. Лазутина Г. Жанры журналистского творчества : учеб. пособ. для студентов вузов / Г. Лазутина, С. Распопова. – М. : Аспект Пресс, 2011. – 320 с.
8. Мельник М. Літературний портрет: до проблеми жанрової моделі / М. Мельник // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. – Л. : 2007. – Вип. 31. – С. 215–220.
9. Тертичный А. Жанры периодической печати : учеб. пособ. / А. Тертичный. – М. : Аспект Пресс, 2011. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2014.

Монич Л.М. Искусство портрета на страницах литературно-художественных журналов “Курьер Кривбаса” и “Всесвіт”

Статья посвящена определению и анализу материалов, относящихся к жанру портрета. Дан краткий обзор найденных текстов, рассмотрены их особенности и сравнена частота их появления на страницах избранных для исследования изданий.

Ключевые слова: жанр, портрет, очерк, публицистика, журналы.

Monych L. The art of the portrait on the pages of the literary and art magazines “Kurier Kryvbasu” and “Vsesvit”

The genre content of the literary and art magazines is one of the almost unexplored topics. The same can be said of most editions of literary and art direction. Not much research are dedicated to this issue. It is important to note that these journals have played a significant role not only in the history of Ukrainian journalism, but also in development of the cultural life of our country. Therefore, it is important to study the details of this segment of the modern media market. One of the key components of any magazine is its genre structure. The genre palette of literary publications is extremely diverse. One of the most common and interesting genre forms that appear on the pages of these magazines is a literary portrait. The article is devoted to the identification and analysis of materials that belong to the genre of portraiture. A brief overview of found texts was made in this research. Their characteristics were examined in order to achieve the goal of the article. The frequency of the appearance of the publications on the pages of the selected for research magazines was also compared. The study draws attention to the differences between materials of the portrait genre in magazines “Vsesvit” and “Courier of Krivbas”. The research is based not only on an analysis of publications. The genre of the literary portrait is also viewed from the position of the level of its theoretical research. The article substantiates approach to portraits that appear on the pages of magazines as a form of essay genres. The basic requirements for this type of materials are also overviewed. Publications are analyzed as to their belonging to one of the literary portrait types (the classification of M. Voronova). This in turn has allowed identify the most common subspecies of literary portraits on pages of the selected for the study literary and art magazines. It is also important to note that this issue clearly requires further detailed study. The portrait genres continue to develop rapidly in today's media space of Ukraine.

Key words: genre, portrait, essay, publicism, magazines.